

LITERATUUR

De onmacht van een vadermaatschappij

Zij noemt het zelf een meesterwerk. De omvang is zo ouderwets groot, dat mijn exemplaar helemaal uit elkaar ligt, iets wat ik jammer vind omdat meesterwerken voor mij geassocieerd zijn aan iets eeuwigs in mijn boekenkast. De uitgever heeft hier kennelijk niet op gerekend!

Aan het eind van deze vijfdelige roman staat als terloops een verhaal ingeschoven. Het vertelt over een vrouw, Camilla, met een vader die niet van haar af kan blijven. Natuurlijk verzet Camilla zich, maar haar vader dwingt haar met grof geweld. Ze raakt zwanger. Niemand mag er iets van weten, haar vader wil er niets van weten. Ten einde raad wurgt ze de baby en begraaft ze het lijkje. Helaas komt dat uit. Camilla verdwijnt voor jaren in een opvoedingsgesticht. Natuurlijk vermoedt men wel iets over de duistere rol van de vader, maar niemand zegt iets, niemand steekt een vinger naar haar uit. Deze maatschappij beschermt de vaders. Als Camilla oud is en haar vader héél oud, neemt ze hem in barmhartigheid op in haar huis, en verzorgt ze hem totterdood. Maar godbetert, als hij dan dood is, staat de politie op de stoep: „heeft ze hem niet vermoord? vanwege toen?”

In haar vroegere boeken raakte

Monika van Paemel dit thema al eerder aan: die dubbele houding van een vrouw tegenover een man. Hij onderdrukt haar, schouffiert haar, zij haat hem, en terecht, - maar dwars daardoorheen loopt haar niet aflatende vertedering, een soort erbarmen dat nog doorweven is met lust ook, waar ze zelf niet tegen opgewassen is. Deze lijn werkt zij in deze roman (een meesterwerk, inderdaad, een zeldzaam meesterwerk zelfs!) voluit uit. Mannen, dat betekent voor een vrouw binnen deze lijn: haat en liefde, oorlog en vertedering, - deze onmogelijke liefde plaatst Monika van Paemel binnen historische contexten als die van de Tweede Wereldoorlog.

De hoofdpersoon heet Pamela, afgekort Pam, - zij werd geboren in 1945, zij stierf na het jaar tweeduizend. Rond Pam heen ontvouwt zich een wereldgebeuren, op Vlaamse schaal, zoals bij Hugo Claus in *Het verdriet van België*, maar dan nog dieper analyserend. Dieper analyserend, omdat Claus een maatschappij tekent waarin de jongetjes niet van hun moeder los kunnen komen, en dus stupide dingen blijven uithalen als ze volwassen zijn en zich de heersers van de wereld wanen, terwijl Van Paemel verder gaat en de slachtoffers van deze eeuwige jongens tekent die hun haat, hun eigen getrapt zijn afreageren op weerlozen: ondergeschikten, vrouwen, kinderen.

Monika van Paemel (°1945).

Had ik voor Claus zijn boek een grenzeloze bewondering, bij Van Paemel ben ik ook als mens tot in de ziel getroffen, omdat ik voel dat zij het verzwegene, het vanzelfsprekende in onze maatschappij naar het bewuste heeft getrokken, iets dat altijd schrijnt en verschrikkelijke pijn doet. Niet degenen die ons onverschillig zijn, kunnen ons wonden, maar degenen waar wij zoveel van houden.

Het hoofpersonage Pamela zet de lijn van de vrouwen in de eerdere romans voort: die van *Marguerite*, *De confrontatie* en *Amazone met het blauwe voorhoofd*. Die lijn is er een van vrouwen die te scherpzinnig zijn dan dat ze zich bij alles zouden neerleggen, en tegelijk hunkeren naar wat aanpassing toch, omdat dit hen verzekert van achting, liefde en geborgenheid, - typisch eindtweintigste-eeuws dilemma voor vrouwen.

LITERATUUR

Pamela werd geboren in een situatie die de moeder met de dood bedreigde, in een land waarin de katholieke zede eist dat bij zo'n keuze die geen keuze is, het leven van het kind gaat boven dat van de moeder. Het einde laat zich raden, maar ook het schuldgevoel van zo'n kind tegenover haar die haar baarde.

Van de weeromstuit een hevige bewondering voor de vader, een onmogelijke man in werkelijkheid, die haar af en toe opzoekt bij de tantes die voor haar zorgen. „Onverwachte visite. Daar heb je de vader... Bijna dreigende-vader. Een oppassen-of-ik-heb-je-vader. Een verzuipen-als-kattejongen-vader... We zijn er nog trots op ook. Hengelen als een aapje naar zijn belangstelling. We maken een verhaal-vader, een droomvader... een minnaar-vader... Hij steekt zo gunstig af bij de moeder, die vader, dat we met hem leren ons voor haar te schamen. Vrouwen zijn goed voor de ergernis en de minachting... We kunnen geen zoon worden en geen vrouw om hem te behagen. En we weten dat hij dat niet zal pikken. In het diepst van zijn gedachten heeft hij ons geraakt, een mislukking die hij zichzelf niet kan vergeven. We lijken op zijn moeder, waar hij niet onderuit komt. Arme vader” (pp. 97-98).

Dit is eigenlijk het thema van het boek, en zeker van het eerste deel. De geïnhaleerde haat en afkeer voor de eigen sekse, de grimmigheid waarmee men zich in gedachten (alléén maar in gedachten!) daartegen verweert, soms in venijnige slogans als: „Voor of na de revolutie: de positie van de vrouw is horizontaal!” (p. 94).

Het tweede deel bevat twee ingelaste geschiedenissen: één over een vriendin van Pam, en één (verreweg de beste van de twee) over Pam's gekke tante Elisabeth. Waardoor is Elisabeth de waanzin toegevalen? Er was een notariszoon die zich aan haar vergreep, maar de gevolgen niet aankon: toen zij zwanger was, verhing hij zich. „Na de begrafte-

nis ontving de notaris de oudste broer van Elisabeth. Ze kon wat hen betreft wel weer naar huis komen, maar voor het kind wilden ze niet opdraaien, tenzij er een regeling werd getroffen voor onderhoudsgeld, of een spaarbankboekje op naam. De rustend notaris trommelde met zijn vingers op het schrijfblad. Zijn broer was verongelukt om niet met Elisabeth te moeten trouwen. Het was haar schuld... Elisabeth had de familie onnoemelijk veel verdriet aangedaan... Ze moesten hun verstand gebruiken: als ze een ander leven wilde beginnen, was het beter dat er niets uit voortkwam... De broers tikten tegen de pet en staken de sigaar achter hun oor” (pp. 132-133).

Het motto voor het derde deel ontleende Monika van Paemel aan een van haar vroegere romans: „Er was een laaiende opstand tegen de vaders en de zonen. Een rebellie die nooit zal eindigen.” In het derde deel is Pamela volwassen, zij heeft liefdesaffaires achter de rug, en een goed stuk persoonlijkheidsvorming. Deel drie is aangrijpend omdat de grootheid en de voosheid van de vaders zo helder en tevens zo vertederd wordt beschreven. „Een vliegtuig landt. De deur van het toestel schuift open. Een oude man wuift. Twee oude mannen omhelzen elkaar. Stappen met stramme benen voorbij de erewacht. Groet aan de vlag. Nog meer oude mannen. Gefacelifte cowboys en bevende prostaatlijders. Ze staan elkaar alweer te zoenen. De plechtige leugens. Ze hebben het beste met ons voor” (p. 217). En toch, en toch: „en wij, twee modderige monsters, die elkaar bij de ideale temperatuur beklimmen. Ruw en onhandig als stumpers, maar vol goede wil en zo teder, zo eindeloos teder die begeerte, o liefje, dingetje, mijn kleine brontosaurus, mijn slotverhaal” (p. 248). Het vierde deel begint met de massamoord op een heel Vlaams dorp door de Duitsers in 1940. Gruwelijke passages, boordevol zinloosheid. Die oorlogsscène wordt doorgetrokken: naar alle

zinloosheid en gruwel bedreven door allerlei vaders van allerlei slag in de wereld. Monika van Paemel verlegt de grenzen van „kerk, molen, klooster, café en nog een café, duivenlokaal, schooltje, dorpsplein en kerkhofmuur” (p. 251) naar de maatschappij in zijn totaliteit. Zinloos vol geweld, egocentrisch, respectloos, ieder voor zich en God voor ons allen. „Het heroïsche geweld ontstaat in angst en onmacht” (p. 281), één zo’n zinetje, een juweel van trefzekerheid, de wortels van onze maatschappij blootgelegd, de vaders aanklagend en verontschuldigend op hetzelfde moment.

Eigenlijk is deel vier iets te lang. Er staan zoveel aanklachten in, in steeds van die kortaffe ingehouden zinnen. Nu en dan verslapt mijn aandacht even, maar in het kader van dit werk neem ik me dat ook ogenblikkelijk kwalijk. „Vaders en zonen. Een klassiek geval. Geven het aan elkaar door. De mens is niet voor de liefde maar voor het Bazen geboren. Dat wil zeggen: de mens, Hij, Hij, de mens. Plaatsje in de hel, hoog genoeg om op de kop van zijn buurman te schijten... Vrouwen ondervonden het ’t eerst. Aan het lijf. De haat tegen het leven. De afkeer van lust. Mannen trapt en makkelijker in. Beetje macht voorspiegelen. Inluisteren dat ze tot de betere sekse behoorden. Evenbeeld van Vaders. Geboren heersers. Moordlust tegenover levenslust” (pp. 297-304).

Het laatste deel is weer toegespitst op Pam, nu een oude schrijvende dame. In dit deel staat als een verhaal in een verhaal de historie van Camilla. Camilla die zwanger is van haar eigen vader, staat voor zoveel vrouwen die ongeloflijk aan hun vaders geleden hebben, maar op dieper niveau ook voor een oerbeeld, in onze tijd naar het bewuste gekomen: al die vrouwen die zichzelf niet hebben kunnen zijn en het mannelijke, levensafbrekende, gehaald hebben tot het in hen groeit en zij het zelf niet meer kwijt kunnen, tenzij in een daad

van geweld even erg en gruwelijk als de daad van geweld waaraan ze onderhevig waren. Zij zijn het zelf geworden: mannelijk levensvijandig. Daarom gaat dit boek een fase verder dan *Het verdriet van België* bij Claus: daar konden de eeuwige jongelingen niet uit hun moeders normen komen, en bleven ze dus eeuwige borsten- en billenzoekende pubers. Hier weten de vrouwen onderhuids beter, maar ze moeten zich laten infiltreren, vergiften, en als het hen te veel wordt, braken ze het uit of baren ze het.

Betekent dit dat Monika van Paemel een manvijandig boek heeft geschreven? Volgens mij niet. Zij laat heel duidelijk zien dat er een hiërarchie bestaat die negatief uitwerkt. Het zijn de zonen die in hun jeugd de klappen hebben gekregen en, als ze zelf vader zijn geworden, die klappen doorgeven. Niet alleen in gezinssituaties, maar ook en vooral in andere: de kleine mannen die jarenlang hebben moeten bukken en buigen en als ze op hogere posities komen, zich niet realiseren wat er met hen gebeurd is, maar zich blindelings afreageren in macht, destructieve macht: de hele wereld is hun schuldige. O, ze zullen zo goed voor de wereld zorgen, maar ondertussen plaatsen ze haar zo vol moord- en wapentuig, dat ze wel ontploffen moet, is het niet in deze generatie dan toch in een volgende. Ze verschuilen zich (uit louter onbewuste geweldheid die niet naar boven mag komen in hun bewuste) achter staatsfuncties, ambtenaarijheid, politiek. Ze hebben niet door dat ze zich tekort gedaan voelen, en nu tekort willen doen. Niet door, dat ze zich door het leven genomen en gegrepen voelen en nu het leven zelf willen nemen.

Die levenshaat ontstaat uit levensangst. En elke maatschappijvorm die het leven haat omdat het er bang voor is, gruwet van vrouwen, dit is wat Monika van Paemel in een meesterlijke analyse van oorlog en geweld en liefde onnavolgbaar knap heeft

neergeschreven in *De vermaledijde vaders*.

Hannah van Buuren

MONIKA VAN PAEMEL, *De vermaledijde vaders*, Meulenhoff, Amsterdam, 1985, 426 p.

Ed Leeflang: zachtmoedige complexiteit

Sedert zijn met de Jan Campertprijs 1980 bekroonde debuut *De hazen en andere gedichten* zijn van Ed Leeflang (°1929) nog twee bundels poëzie verschenen die het beeld van zijn dichterschap hebben bevestigd: *Bewoond als ik ben* (1981) en *Op pennewips plek* (1982). Leeflang kiest als dichter vóór de directe communicatie en onmiddellijke herkenbaarheid, en tegen de abstractie, de cultus van de taligheid en ironie (de richting vertegenwoordigd door de Rasterdichters in het Noorden, en in het zuiden door H. Speliers). Leeflang schrijft „persoonlijke” poëzie waarin gereferencerd wordt aan de werkelijkheid, aan de emoties en belevenissen van de dichter. De „duidelijkheid” die op die manier ontstaat, blijft echter te onderscheiden van het triviale: het poëtische programma van Leeflang is, evenals dat van Judith Herzberg en Rutger Kopland, te situeren in de traditie van Nijhoff en Bloem. In zijn eerste bundel gaf Leeflang zelf deze affiniteit duidelijk aan: hij is „opgegroeid met Nijhoff en met Bloem, / het regenachtige noodlot en het wonder / achter het wonder van de werkelijkheid” (*De hazen*, p. 33).

Het anekdotische element van deze parlando-poëzie is zelden eenduidig: de waargenomen wereld wordt a.h.w. „geladen” met emoties en het poëtische beeld geeft toegang tot een „andere”, diepere wereld. Als zodanig is Leeflangs poëzie verbonden met de symbolistische traditie (waarop overigens ook de traditie van de „abstracte” poëzie teruggaat). Revelerend in dit verband is, dat Leeflang al vanaf zijn eerste bundel nadrukkelijk bezig blijkt te zijn met de eigen poëtica. Deze (symbolistische) behoefte te dichten over het dichten komt als tenslotte nadrukkelijk tot uiting in